

Könyvtári rendszerek bemutatkozása a Könyvfesztiválon

Az elmúlt néhány évben a hazai könyvtárak számítógépes fejlesztése soha nem látott ütemben zajlott. A 80-as évek legvégén az OTKA, majd a 90-es években a FEFA pályázatoknak köszönhetően számos tudományos, majd több felsőoktatási intézmény a világ élvonalába tartozó integrált könyvtári rendszer beszerzését határozta el.

Az idén másodízben megrendezett nemzetközi könyvfesztivál nyitó napján az integrált könyvtári rendszerek mutatkoztak be a könyvtáros klubban. Dacára a szombatnak és a vasutassztrájkoknak, meglepően nagylétszámú közönség gyűlt össze, hogy meghallgassa a *TINLIB*, az *ORACLE Libraries*, a *Voyager*, a *Textlib* és az *ALEPH* képviselőinek előadását. A rendszerek bemutatásának két közös vonása volt: mivel a szakma az integrált rendszerek alaptulajdonságait az utóbbi években már többnyire megismerhette, most valamennyien a legújabb eredményeket ismertették. A négy külföldi rendszer honosított verzióinak figyelemreméltó eredményei között is volt egy közös jellemző: az OSZK és az ARCANUM Databases kiadásában megjelent MNB/CD rekordjainak letöltése.

Az MTA SZTAKI ASZI és a TINLIB

Ami hazai pályafutását illeti, a TINLIB éppen harmadik születésnapját ünnepli: három éve írta alá az első magyar cég, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem könyvtára a rendszer megvásárlására, ill. a referenciahelyként való működésre vonatkozó szerződést. Azóta már 25 helyen üzemel az országban a TINLIB, amelyet a világ összes kontinensén mintegy 3000 helyen használnak, mégpedig mindenütt (még Kínában is) nemzeti nyelvi változatban. *Király László*, a TINLIB-et forgalmazó SZTAKI ASZI vezetője a rendszer főbb jellemzői közül kiemelte a moduláris felépítést, a platform-függetlenséget és a rendkívül egyszerű felhasználói felület előnyeit. A TINLIB – korát megelőzve – hipertext rendszerben épül fel, ez biztosítja a rendszer integrált voltát. Elterjedt az a téves felfogás, hogy a TINLIB csak a kisebb könyvtárak rendszere – ez annyiban igaz, hogy a rendszer üzemeltetését lehet mindössze egy PC-vel és egyetlen modullal kezdeni, de ahogy bővülnek a lehetőségek, úgy tudja a könyvtár bővíteni a rendszert is: először PC-s hálózatra, majd UNIX szerverre, illetve kliens-szerver architektúrára áttérve. Ez utóbbi esetben az is megoldható, hogy megmaradjon a már megszokott felhasználói felület.

A TINLIB előnyei közé tartozik a nyitottság: külső forrásból is tud fogadni adatokat. A legújabb adatkonverzió az MNB/CD rekordjainak letöltése; a *Pápai Református Kollégium* például ezzel a módszerrel kezdte meg katalógusának a feltöltését. A TINLIB osztott rendszerként üzemel: tipikus alkalmazása során

egyazon adatbázison belül kell dolgoznia több könyvtárosnak. Amellett, hogy lokális hálózatként biztosítania kell a többfelhasználós hozzáférést, nyílt rendszerként az Interneten keresztül is elérhető.

A *Lengyel Mónika* által tartott bemutatón először a SZTAKI könyvtárának adatbázisát nézhették meg az érdeklődők. Szóba került néhány konkrét megoldás az MNB rekordok konvertálásával kapcsolatban: például hogy a szerzőségi közlés adatai közé bekerültek a közreműködők (pl. szerkesztők, fordítók, illusztrátorok) adatai, illetve hogy a címező tartalmazza az alcímet is. A TINLIB legújabb, 280-as számú verzióját most fordítják magyarra. Az új változat Windows alapú, grafikus olvasói felülete nagyon fontos előrelépést jelent; a fejlesztés egyik legfontosabb vonzata, hogy multimédia információt is tud kezelni. A grafikus OPAC felületen címre, névre, tárgykörre, illetve ezek együttesére lehet közvetlenül keresni. A környezetérzékeny sűgőrendszer is sokkal rugalmasabb a korábbiánál.

Az IQSoft Rt. és az ORACLE Libraries

A könyvtári világ egyetlen, egységes rendszerként is felfogható – ezekkel a szavakkal kezdte előadását *Vajda Mária*, az IQSoft Rt. által honosított és forgalmazott ORACLE Libraries rendszermenedzsere. A dokumentum-feldolgozástól az adatátvitelig terjedő, egységes szabványok biztosítják az egész világon a könyvtári rendszerek átjárhatóságát. A rendszerek közötti kommunikációt számos eszköz biztosítja – köztük a szabványos SQL alapú relációs adatbáziskezelők alkalmazása.

A ma bemutatkozó külföldi szoftverek közül a legfiatalabb az ORACLE Libraries, mindössze másfél éve forgalmazzák Magyarországon. Első referencialhelye a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, de ez lesz az újonnan épülő kecskeméti Katona József Megyei Könyvtár integrált könyvtári rendszere is. Az ORACLE Libraries egyik újdonsága a Könyvtárellátó online adatbázisával való összekapcsolódás. A ma még tesztelés alatt álló, várhatóan sikeres rendelési alrendszerben jelenleg 25 ezer tétel van. Eléréséhez hálózati hozzáférés kell, de ha ez megvan, az ORACLE Libraries beszerzési moduljához kapcsolt űrlapot kitöltve a könyvtáros online küldheti el megrendelését a Könyvtárellátóhoz. Ugyanez a kapcsolat „visszafelé” is működik, sokat könnyítve a könyvtáros munkáját: a Könyvtárellátónál megtalált rekord azonnal letölthető a helyi ORACLE Libraries rendszerbe.

A relációs adatbeviteli technika lehetőséget ad arra, hogy a tárolt rekordokat egy adott kapcsolattípussal megjelölve dokumentumláncot hozzunk létre, és így végigjárhassunk egy előre definiált utat. Ezek a rekordok tetszés szerinti dokumentumok lehetnek: könyvek, folyóiratcikkek, kép- és hanganyagok, videofelvételek stb., de mód van arra is, hogy az Internet hálózaton – akár eltérő földrészekben, más-más adatbázisokban – megtalálható elektronikus dokumentumokra mutassunk rá az általunk megadott kapcsolatjelölővel. Ily módon az olvasók figyelmébe lehet ajánlani az aktuális eseményekhez, évfordulókhoz kapcsolódó dokumentumokat – függetlenül attól, hogy ténylegesen megvannak-e a könyvtárban, vagy „csak” a virtuális térben, elektronikus formában férhetők-e hozzá.

Az ORACLE Libraries legújabb, 5.1-es verziójának honosítása folyik, és elkészült az OPAC kliens oldali grafikus felülete is. A kölcsönzési modult kiegészítették egy segédprogrammal, amellyel a szerver rövid idejű üzemzavara alatt is folytatni lehet a kölcsönzést. Az OPAC-ot olyan szakértő rendszer is támogatja, amely kijavítja az esetleges gépelési hibákat.

A Dataware és a Voyager

A Dataware által forgalmazott Voyager rendszert *Kertész András* mutatta be. A bevezetőben a cég igazgatója, *Pagács György* mondott néhány jellemző adatot a cégről, illetőleg a rendszerről. A Dataware ötven alkalmazottja a szoftverforgalmazás mellett hálózatfejlesztéssel és hardvereladással is foglalkozik. Az amerikai MarCorp által fejlesztett Voyager integrált könyvtári szoftver elsősorban Sun gépeken fut, de minden nyílt rendszerhez tud csatlakozni. A közelmúltban két nagy egyetemi város, Debrecen és Szeged választotta ezt a rendszert az egyetemes elveken működő, 5, ill. 6 intézményből álló, egyesített Universitas számára.

Mindkét helyen jelentős mennyiségű bibliográfiai rekordot dolgoztak fel már korábban, így Debrecenben 50 000, Szegeden 100 000 rekord konverzióját kellett megoldani. Emellett a nemrég elkészült MNB/CD több mint 100 000 rekordjának letöltése is megtörtént. Maga a feldolgozás is MARC formátumban zajlik: bár sokak számára ijesztőnek hangzik, hogy a katalogizálóknak meg kell tanulniuk az egyes mezők azonosítóit, a tapasztalat szerint ezt a módszert két hét alatt el lehet sajátítani. Ameddig ez még nem sikerül, a megfelelő funkcióbillentyűkkel be lehet hívni azt a súgó képernyőt, amely az egyes MARC mezőazonosítók feloldását tartalmazza.

A keresés eredményeként egy rövid találati lista jelenik meg a képernyőn, ebből manuálisan lehet kiválasztani azokat a tételeket, amelyek részletes adatait meg akarjuk jeleníteni. A részletes adatok között az adott dokumentum kölcsönzési állapota is látható. Természetesen böngésző keresés során is ki lehet választani egyes tételeket, a gyakorlott keresők számára pedig a parancsnyelvű keresés áll rendelkezésre.

A Voyager egyik erénye, hogy a meglévő adatok közül bármelyiket át lehet emelni a katalógus modulból a katalógus editorba: így ha egy már meglévő mű újabb kiadása vagy példánya érkezik a könyvtárba, igen kevés ráfordítással lehet az új művet feldolgozni.

A kölcsönzés elsősorban a vonalkódtechnikára épül. Érdekes megoldást kínál a következő lehetőség: ha egy könyvtár még nem dolgozta föl teljes állományát, és a kikölcsönözni szándékozott mű még nincs benne a katalógus modulban, az adott rekordot át lehet emelni például az MNB/CD-ről, hozzá lehet rendelni egy leltári számot, és már kölcsönözhető is.

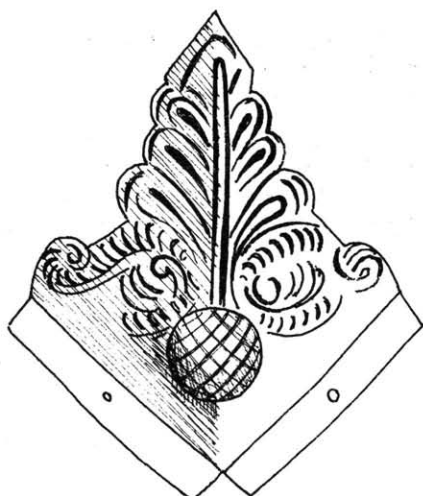
Az Infoker Kft. és a Textlib

Nagy érdeklődés előzte meg a Szabó Ervin Könyvtár, a Könyvtári Egyesülés, az Országgyűlési Könyvtár és a megyei könyvtárak közös megbízására az Infoker Kft. fejlesztésében készülő Textlib rendszer bemutatkozását. Amint az egyik fejlesztő, *Nagy Anna* előadásából megtudtuk, a Textlib PC-s környezetben működik. A hálózat az IPX protokoll alatt is tud üzemelni, ezért nincs feltétlenül szükség a Novell hálózati szoftverre. Az integrált könyvtári rendszer moduljai közül eddig a katalógizálás és a kölcsönzés készült el.

A felhasználói felület az ablaktechnikára épül: a rendszer egyszerre több ablakot is tud kezelni, így mód van arra, hogy például a feldolgozás közben a már meglévő adatok között is lehessen keresni. Az ablakokban lévő mezők definiálhatók. A fejlesztés alatt álló rendszer dokumentációja folyamatosan készül, mégpedig hipertextben. A két sugórendszer közül az egyik minden egyes ablakhoz környezetfüggő, a másik általános segítséget nyújt – ez utóbbi a könyvtárosok feldolgozó munkáját segíti. A fejlesztéssel párhuzamosan a Szabó Ervin Könyvtár egy kézikönyvsorozatot is készít; az első kötet a katalógizálást tárgyalja. A rendszer az export-import funkcióra is fölkészült, nemcsak két Textlib rendszer közötti adatcserére lesz lehetőség, hanem bármely olyan rendszerrel, amely a HUNMARC formátumot tudja fogadni. Közismert, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1964-től napjainkig földolgozta a hazai könyvtermést – az ennek alapján elkészült 70-80 000 rekord megtalálható a Textlib rendszerben.

A Textlib-ben különböző dokumentumtípusokat: könyveket, folyóiratokat, audio-vizuális dokumentumokat stb. lehet földolgozni. A könyvek esetében összefoglaló és monografikus szinten lehet katalógizálni, de analitikus tételeket is fel lehet tárni. A rendszer természetesen példányadatokat is nyilvántart. A relációs adatbáziskezelőre épülő Textlib különböző egységesített adatokat: szerzői, testületi, földrajzi stb. neveket is tartalmaz. Elsődleges tartalmi feldolgozásra az ETO szolgál, de tárgyszókezelésre is mód lesz. Az egyéb dokumentumtípusoknál más: például szabadalmi, zenei osztályozási rendszert is lehet integrálni. Az ETO jelzeteket elemekre felbontva is tárolja a rendszer. A felhasználó szempontjából nagy jelentősége van annak a szellemes megoldásnak, hogy nem az ETO jelzetekre, hanem azok természetes nyelvű fogalmi megfelelőire lehet keresni.

A tárolt információkat a legegyszerűbb az űrlapos kereséssel előhívni. Egyszerre több mezőt is lekérdezhetünk, ebben az esetben meg kell adni a mezők

közötti relációs kapcsolat típusát (ÉS, VAGY, NEM) is. A találati halmazokat lehet tárolni, majd újra lefolytatni velük a keresést. A nyomtatás a szabványos bibliográfiai formátumnak megfelelő leírásokat ad.

Az átadás előtt álló kölcsönzési modulban az általában ismert olvasói és kölcsönzési kategóriákat (ti. hogy milyen feltételekkel, milyen határidőre kinek hány művet kölcsönöz a könyvtár) is ki lehet alakítani. A Textlib alapfilozófiája itt is érvényesül: a könyvtáros mindig, minden ponton beavatkozhat, tehát módja van az előre definiált feltételeket az egyedi eseteknél felülbírálni, módosítani.

A hazai fejlesztésű rendszernek a felhasználók szempontjából több előnye van: a Textlib teljes egészében a hazai könyvtári környezet számára készült, így nemcsak a szabványokat, hanem a napi gyakorlatot is számításba tudja venni; nincsenek a magyarításból eredő gondok és hátrányok; a fejlesztőket könnyebben és gyorsabban el lehet érni. A működő rendszer egyik nagy előnye a folyamatos naplózás, így semmilyen munka nem vész el. Egy esetleges hiba után kb. 10 perc alatt helyreállítható az egész adatbázis. A Szabó Ervin Könyvtárban tavaly június óta ezzel a rendszerrel folyik a katalogizálás, ma már problémamentesen tudnak vele dolgozni.

Az EX-LH Kft. és az ALEPH

Négy éve működik az első ALEPH rendszer Magyarországon. A Budapesti Műszaki Egyetem után már közel harminc könyvtárban az ALEPH integrált könyvtári rendszerrel dolgoznak, köztük olyan nagy intézményekben, mint a Magyar Tudományos Akadémián és az Országos Műszaki Könyvtárban – kezdte előadását *Németh Ágoston*, az EX-LH Kft. igazgatója. A jelenlévőkkel három legújabb eredményüket: az MNB/CD rekordjainak letöltését, a képfeldolgozást és a hálózatkezelést ismertette. Tekintve, hogy az ALEPH MARC formátumú rekordokat tárol, többféle MARC rekordot is tud fogadni, így nem okozott különösebb gondot a nemzeti bibliográfia rekordjainak letöltése.

A közelmúltban megoldották a bibliográfiai rekordokhoz a képi információ hozzákapcsolását is. Az „image” mezőkből is lehet egységesített (authority fájl) képezni, amelynek az az előnye, hogy ha adott egy ilyen állomány, abban ugyanúgy lehet keresni, a benne lévő „adatokat” manipulálni, megjeleníteni, mintha hagyományos bibliográfiai adatokat tartalmazna. Ennek gyakorlati megvalósítása megkezdődött az MTA Könyvtárában, ahol a kéziratokat viszik be képként digitalizálva a rendszerbe. A kép-, illetve hangfájlok kezelésében ott mutatkozik eltérés a bibliográfiai adatoktól, amikor magába a fájlba kell beavatkozni; ebben az esetben valamilyen multimédiakezelő szoftverrel történik a manipulálás, de a rendszerben az eltérő alkalmazásokat is a jól szervezett könyvtári integrált szoftver felügyeli.

Hálózatkezelés: gyors ütemben zajlik Magyarországon a korszerű, nagysebességű hálózat, a HBONE kiépítése. Az ALEPH-et működtető intézmények közül nyolc össze van kapcsolva a hálózaton, mégpedig egy transzparens hálózatba. A gyakorlat szintjén ez úgy zajlik, hogy ha egy PC-ről beérkezik egy kérés, a szerver eldönti, helyben van-e rá válasz. Amennyiben van, válaszol, ha nincs, továbbítja a kérést egy másik szerverre, és onnan adja meg a választ. A szóban forgó 8 könyvtár közül öt budapesti, egy-egy kecskeméti, veszprémi, illetve győri illetőségű. A hálózati műveletek nemcsak a keresésre, hanem láncolt keresésre, illetve a rekordok átemelésére, másolására is lehetőséget adnak. A keresésen belül mód van böngészésre, logikai operátorokkal és a találati halmazokkal való műveletekre, példányadatok kezelésére, megjelenítésre stb.

Mindezeket a gyakorlatban is bemutatta *Naszádó Edit*, aki az OMIKK, a BME és a veszprémi Egyetem adatbázisaiban folytatott közvetlen, illetve láncolt keresést, majd átemelt egy rekordot is egyik adatbázisból a másikba.

A végig nagy érdeklődéssel kísért rendezvényről azzal a jó érzéssel távozhatunk a jelenlévők, hogy értő kezekben vannak a dinamikusan fejlődő integrált könyvtári rendszerek. Annak, hogy lépést tudjunk tartani a világ élvonalbeli rendszereivel, a fejlesztők fölkészültsége, hozzáértése legalább olyan fontos összetevője, mint maguknak a szoftvereknek a korszerűsége, illetőleg a „fogadó közegnek”, a könyvtárosoknak az affinitása. E korányári nap fényeiben úgy tűnt, minden feltétel adott a továbblépéshez.

dr. Tószegi Zsuzsanna

Dokumentációs adatbázis és Nemzetiségi bibliográfia az Országos Idegennyelvű Könyvtárban

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár, illetve jogelődje, az Állami Gorkij Könyvtár már a hetvenes évektől bölcsője volt a nemzetiségi könyvtárügynek. Módszertani, állományfejlesztési feladatok mellett a kisebbségkutatót segítő dokumentációs központ megteremtésével is foglalkozott. Számos tanulmánykötetet, retrospektív kiadványt jelentetett meg, köztük a **Nemzetiségek Magyar-**

országban című, válogatott sajtócikket tartalmazó bibliográfia-sorozatot, amely 1985-től évenként jelent meg. A rendszerváltást követően rendkívüli mértékben megnövekedett a kisebbségi témakörrel foglalkozó sajtókiadványok száma. Egyrészt: a magyarországi kisebbségi törvény a hat honos nemzetiség mellett további hét etnikum létjogosultságát ismerte el. Másrészt: megélnékültek a határon túli magyarság kapcsolata az anyaországgal, s élete is egyre differenciáltabban tükröződött a sajtó hasábjain. Harmadrészt: a közép- és kelet-európai változások felszínre hozták azt a jelentős tényt, hogy régióknak, sőt a világnak alig akad olyan része, ahol ne élne valamilyen kisebbség. A szabad információáramlás nyilvánvalóvá tette, hogy a további feldolgozási és szerkesztési igényeknek csak egy számítógépes adatbázis felépítésével tudunk megfelelni.

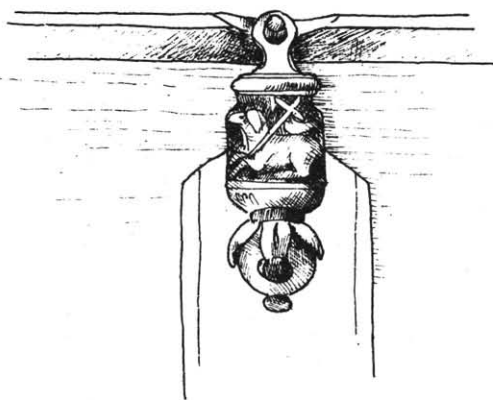
A **Nemzetiségi Bibliográfia** 1992. évi első két kötete már új szerkezettel és bővült tartalommal látott napvilágot, a kurrens tételeket 1993-tól féléves periodicitással jelentetjük meg. A fentieknek megfelelően kiadványunk gerincét négy fő egység alkotja:

1. *A 13 magyarországi nemzeti és etnikai kisebbség*
(bolgárok, cigányok, görögök, horvátok, lengyelek, németek, örmények, románok, ruszinok, szerbek, szlovákok, szlovének, ukránok; ide soroltuk a zsidókat is)
2. *A határon túli magyarság*
(Ausztria, Csehország és Szlovákia, délszláv államok, Románia, Ukrajna és a szomszédos országokon kívül élő „nyugati” magyarság)
3. *A világ etnikai kisebbségei* (a baltikumi oroszoktól kezdve a szlovákiai, szepeségi németeken át a soketnikumú Egyesült Államokig a sor hosszan folytatható).
4. Az 1–3. pontban említett tartalmi részben *betűrendes mutatók* – tárgyszavak, szerzők, testületek, földrajzi nevek, sajtóforrás – segítségével lehet tájékozódni.

A bibliográfia tartalmi és mutatójegyzékes része között a rekordok azonosítási száma teremt kapcsolatot. A sorszámozást és egyéb kiegészítő műveleteket átmásolás után, szövegszerkesztő segítségével végezzük. A kiadványok egyes fejezeteit a könnyebb szerkeszthetőség céljával helyi használatú betű- és számjelzésekkel láttuk el.

Tartalmi háttér. A Nemzetiségi Osztály dokumentációs csoportjait javarészt nyelvi referensek alkotják, akik intézményünkben egy-egy kisebbség könyvtárügyének gondozói, s e tevékenységük mellett végzik a témánkkal kapcsolatos sajtócikkek szemlélését. Ez 200-nál is több hazai és külföldi periodikum (magyar és idegennyelvű napi- és hetilapok, folyóiratok, évkönyvek stb.) folyamatos figyelmét jelenti, ebből csupán a MAHIR (az Observer Médiafigyelőtől rendeltük meg a vidéki lapok, a rádió és a televízió sajtóanyagát) és az Országgyűlési Könyvtár által megküldött cikket kapjuk készen, feldolgozásukat viszont már magunk végezzük. S mivel 13 nyelvről van szó, a szemlélésbe intézményünk nyelvi vagy szakterületen jártas munkatársai is besegítenek. A nagyszámú sajtótermék figyelése főként azért szükséges, mert a kisebbségi témakör – a csekély számú szaklaptól és a nemzetiségi sajtótól eltekintve – rendkívül „szórtan” jelenik meg.

Tárgyszórendszer. Az adatbázis felépítésének legfőbb és legtöbb munkát igénylő része a tartalmi feldolgozás alapjául szolgáló tárgyszórendszer kidolgo-

zása volt. Mivel speciális területről van szó (nevezhetjük „*terra incognitának*” is), melynek nincs egységes tárgyszavas információkereső nyelve, más intézmények ezirányú tapasztalataira sem támaszkodhattunk. Az első tárgyszólistát tehát intézményünk szakembergárdája állította össze, amely a témakörben való jártasága révén maga is publikál. Saját tapasztalataik alapján válogatták egybe azokat a jelentős – a kutatói munka megkönnyítését célzó – *gyűjtőfogalmakat*, amelyek alkalmasak egy-egy cikk legfontosabb tartalmi mozzanatának kiemelésére. Ezeket a témabehatároló tárgyszavakat beillesztettük az adatbázis rendszerébe, ami azért sem volt könnyű feladat, mert az ismétlések elkerülése végett összhangba kellett hozni a többi egységgel (pl. ha egy alapítvány bekerült a testület törzsadatba, a tárgyszavakhoz már nem írtuk be az „*alapítványok*” szót, ezt meghagytuk arra az esetre, ha egy cikk több alapítványt is felsorol, amelyeket azonban nem érdemes a törzsadatban gyűjteni). A kezdeti időszak tapasztalatait leszűrve a kevésbé „*sikerés*” tárgyszavakat igyekeztünk a sajtóban használt kifejezésekkel behelyettesíteni, mégpedig *a szavak előfordulási gyakorisága alapján*. Ehhez hívtuk segítségül az érintkező területeken (pl. kultúra, vallás) már rendelkezésre álló osztályozási rendszereket, lexikonokat (pl. a néprajz körébe tartozó fogalmak átvétele) és egyéb, mutatókkal ellátott kézikönyveket. A mára kialakult, stabilnak mondható tárgyszójegyzék közel 420 *tartalmi tárgyszót* tartalmaz, s a már meglévő kb. 130 *etnikum-, illetve népcsoportnév* mellé továbbiakat veszünk fel. A rokon, de nem szinonim kapcsolatokat „*utaló*” formájában jelöltük meg. Elkészültek, s remélhetőleg rövidesen számítógépre kerülnek a tárgyszavak *idegennyelvű (német és angol) ekvivalensei*. Adtabázisunk a rekordok bevitelével párhuzamosan épült fel, s épül ma is – ez többéves folyamat. A szakterület „*terminus technicusainak*” gyűjtése tovább folyik, csak most más szempontok alapján: adósak vagyunk még a lexikai egységek *szinonima* kapcsolatainak feltüntetésével és a *szakcsoportok* (tárgyszó + szűkebb fogalmi) felállításával. Példák:

kisebbségi jogok: jogsérelem – kollektív jogok – kisebbségvédelem, jogvédelem – pozitív diszkrimináció stb.;

érdekképviselő: kisebbségi, nemzetiségi szervezetek – parlamenti képviselő – ombudsman – önkormányzatok stb.;

migráció: bevándorlás – kivándorlás – áttelepülés – visszatelepedés stb.;

autonómia: kulturális – önkormányzati – személyi – területi stb.

Bár a tárgyszóalkotás nehezen túl vagyunk, ezek az átalakítások még némiképp módosíthatják mostani tárgyszójegyzékünket (fölmérült ugyanis az igény a kisebbségek szerinti és az ezeken belüli témacsoportos elrendezésre). Igaz, mind-egyik tárgyszó – mellérendeltségi viszonyban – a szemlézett cikk tartalmának jellemzője, ahol ez lehetséges, újabban igyekszünk egyfajta logikai vagy fontossági sorrendet betartani.

Két rekord-példa a kötetben megjelenő formában:

1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól [A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal a törvényt teljes terjedelmében és több nyelven jelentette meg] = Kisebbségi értesítő. 1993. 1. sz. 1–42. p.

nemzetiségek / etnikumok / kisebbségi, nemzetiségi törvény / kisebbségi, nemzetiségi jogok / parlament / 1993. jún. 7.

Magyarország

BOTLIK József: Társnemzet vagy kisebbség? Határon túli magyarok tanácskoz-
tak Noszvajon = Magyar Nemzet. 1993. 03. 08. 1., 5. p.; 03. 11. 7. p.

határon túli magyarság / társnemzet / kisebbségi, nemzetiségi politika /
autonómia / tanácskozás

Noszvaj, H / Kárpát-medence

A számítógépes háttér. Adattárunkat egy PC-s, relációs-adatbáziskezelővel működtetjük, amelyet kifejezetten szöveges adatok kezelésére fejlesztettek ki Németországban. Az IBAS IV nevű program hardver-igénye egy IBM kompatibilis PC – 4 Mb RAM-mal. A háttértár, pontosabban a jelenleg kumulált rekord-mennyiség kb. 14 Mb-ot igényel. *Adatbázisunk jelenleg 14 ezer rekordot tartalmaz, félévente kb. 4 ezer újabb tétellel gyarapodik.* A bibliográfiai rekordok kiindulópontja a dokumentációs feltárás alapjául szolgáló „maszk” (beviteli formátum), amely a címleírás általános szabályainak megfelelően orientál (kiadványunkban a tételeket a hagyományos címleírás egyszerűsített, számítógépes feldolgozáshoz igazított változatában közöljük). Kiemelt kategóriák közé tartoznak a *személynevek, testületek, periodikumok, tárgyszavak és a tárgyhelyek* (a bevihető számhatár a személyeknél 10, testületeknél 5, periodikumoknál 4, tárgyszavaknál 8, tárgy-helyeknél 3). Ezeket ún. „örzs-mezőkként” kezeljük, s mivel kötött lexikai egységek, visszakeresésnél tetszés szerint összekapcsolhatók, kombinálhatók; következésképpen kitűnően alkalmasak különféle betűrendes listák leválogatásához, amint ezt kiadványunk mutatói is igazolják. *Hibátlan bevitelük* fokozott figyelmet igényel, mivel minden egyes – gyakran jelentéktelennek tűnő! – eltérés (pl. a tárgyszavaknál az egyes vagy többes szám, a testületeknél és helységneveknél a rövidített és a teljes névváltozat, személyneveknél az ékezetek stb.) duplumként jelentkezik. A preventív ellenőrzés (a már számítógépen levő és új adatok egybevetése) elkerülhetetlen, miként a törzs-adatok folyamatos karbantartása is az (potenciálisan bármelyik bevitt adat utólag módosításra szorulhat!).

A *szerzői névmutatónál* (ide soroljuk az interjúalanyokat is), ahol tudtuk feloldottuk a névjeleket, szignókat, ezek az utalóban megtalálhatók. Az azonos nevű személyek sorszámot kaptak. A „témaként” említett személyiségek, akiről egy adott sajtócikk szól, a *tárgyszavak* közé kerülnek, kiadványunkban pedig önálló betűrendben szerepelnek. A *földrajzi mutatóban* a határon túli magyar helységneveknél feltüntettük a hajdani és a mai névváltozatot, a magyarországi

kisebbség lakta településeknél pedig a saját nyelvük szerinti névhasználatot. A városok és falvak esetében kiírjuk az adott ország rövidítkódját, a régióknál és megyéknél ezt elhagyjuk. A *testület* gyűjtőnév alatt szerepelnek a szervezetek, pártok, intézmények, alapítványok és néhány gyakrabban előforduló nemzetközi dokumentum.

A *többi mezőben* (cím, alcím, műfaj, megjegyzés, sorszám, nyelv stb.) szabad szavas kereséssel tájékozódhatunk, azaz a beírt szöveg bármely szakaszára rákérdezhetünk. Ha egy sajtócikk a mutatókon felül érdemleges információt tartalmaz, igyekszünk azt a cím vagy alcím után szögletes zárójelben feltüntetni. A *megjegyzés* mezőben szerepeltetjük az általunk szemlézett recenziókban ismertetett művek adatait, melyek könyvjegyzékként bibliográfiánk mellékletét alkotják. Értéknövelő mezőnk pl. a *nyelv*, amelybe a cikk nyelvének kódját írjuk be az MSZ 3400–77. számú hatályos könyvtári, dokumentációs szabály szerint. Visszakérésnél sokféle logikai műveletet elvégezhetünk, a leggyakoribb „AND” összekötő parancstól kissé igényesebb „OR” és „NOT” kombinációkig. Gyakran élünk a „csonkolás” lehetőségével (a szó elejének, ill. végének elhagyása) és a karakterenkénti behelyettesítéssel (wildcard=az egyes betűk kérdőjellel pótolhatók). egy-egy keresés eredményét – egyéni kérések alapján – fájl formájában vagy printelt másolatként szolgáltatjuk.

Haluska Veronka

A rút kiskacsáról, a hattyúról és más könyvtári dolgokról – a fölőspéldányok ürügyén

Anatole France felejthetetlen „könyvbereinek” egyike, Coignard abbé, „a sézei püspök könyvtára katalógusának egykori összeállítója”, alighanem meghattottan lépkedne azok között a polcok között, amelyeken az Országos Széchényi Könyvtár fölőspéldány központjának állományát őrzik. Meg-megállna egy-egy bőrbe kötött, kapcsos 17–18. századi ódon régiség előtt, a hajdanvolt egyházi doktorok erényének illatát hatalmas beszédekkel magasztalná. Ám el nem mulasztaná – semmi pénzért –, hogy közben bele ne pislantson egynémely egészen más, forgatagosabb és frivolabb modern auktor könyvecskéjébe. Megbűvölnék az alkalmi furcsaságok: egy vékonyka különnyomat a tatai források vízhozamának alakulásáról vagy egy pompás heraldikai sorozat. Dicsérve a könyvek hatalmát, meg-megsimogatná az igénytelen, látszólag már mindörökre érdektelen névteleneket, a sok kéz által forgatott könyveket, folyóiratokat.

Valóban, ez az országos fölőspéldány gyűjtőhely teljes joggal méltó rá, hogy a világirodalom legrokonszenvesebb könyvtárosa, a nevezetes abbé szelleme ott-honosan érezze itt magát. E könyves sétához – ha nincs ellenére – útítársnak hívjuk most a Tisztelt Olvasót is! Coignard abbé termetes, pocakos, kedves alakja mögött járja végig velünk a nemzeti könyvtár fölőspéldány központja raktárainak labirintusait, ismerkedjék az osztály tevékenységével és szolgáltatásaival. Az

út talán hasznos lesz. Némelykor komoly és adatszerű, helyenként viszont – kizárólag pajkos útitársunk szellemalakja iránt érzett udvariasság okából – itt-ott talán rendhagyó is. Ha nincs ellenére, induljunk el! Kérem, gombolja össze a kabátját! Egynémely pinceraktárunk hőmérséklete – utcáról jövet – megdidegletné.

*

Ha nincs ellenére, általános bevezetéssel kezdünk. Ígérem, rövid lesz.

Évtizedekkel ezelőtt az osztály elődintézménye szabályos „nagyüzemként” működött. Különféle, akkoriban államosított vagy megszüntetett könyvtárak állományának országos megőrzését, egyfajta feltárását és könyvtárközi újrashonosítását biztosította. Tömegével készültek állományfeltáró „ajánló jegyzékek”, melyekhez az ország valamennyi jelentősebb könyvtára, tudományos műhelye hozzájutott. Az igénylők a kért könyveket, folyóiratszámokat ingyenesen megkaphatták. A fölőspéldányok raktárkészletét a beszállított könyvtári „fölösleg” tovább növelték. A könyvtári fölőspéldányok hasznosításának, ill. selejtezésének rendjéről a kulturális miniszter és a pénzügyminiszter 3/1975. (VIII. 17.) KM-PM. sz. együttes rendelete, valamint az ezzel kapcsolatos irányelvek (Művelődésügyi Közlöny, 1978. 9. sz.) együttesen rendelkeztek.

Az OSZK fölőspéldány központjának törzsellományát a fenti, zömében több évtizedes kiadványállomány képezi. A könyvtári utóhasznosítás („kijánlás”) vonatkozásában ez az anyagrészt néhány év óta már részben „áras” jegyzékekre kerül. Közülük természetesen csak a nívósabb vagy ritkább kiadványok. Az árazást az OSZK hivatalos antikvárbecsűse végzi. Árunk kb. 30-40%-kal alacsonyabban, mint pl. az antikváriumok adott árai.

Természetesen minden esetben maradnak ingyeneseknek az utóbbi évek – könyvtáraktól kapott – fölőspéldány szerzeményei. Magának a „jegyzékelésnek” rendje voltaképpen a mai napig is változatlan.

*

Ennyi bevezetés után, Tisztelt Olvasó, raktári sétánkat végre elkezdhetjük.

Utunk első állomása Budapesten, az V. ker. Hold utca 6. szám alatti épület két pincszintjén lesz. A fölőspéldány központ itt kizárólag csak könyveket tárol. Mintegy 100 000 kötetet. A fémpolcokon sorakozó kiadványok – első látásra – igényteleneknek és itt-ott avittasaknak tűnnek. Kérem, ne adjon a látszatra! Az ott, amit éppen lefitymálna, éppen talán Eckhardt Sándor ritka könyve a 30-as évekből: „A francia szellem”. Amott meg – a Főv. Szabó Ervin Könyvtár néhány évkönyve mellett – az igencsak becses 3 kötetes „Cassell's Encyclopaedia of World Literature” kézikönyv 1973-as kiadása. Persze a többség nem ez. És nem ilyen. Látszólag „rút kiskacsák” minden színben, minden mennyiségben. Zömében a század első hét évtizede szépirodalmi, társadalomtudományi (ritkábban természettudományi) könyvtermésének „fölös” anyaga. Úgy tűnik, valóban Andersen „rút kiskacsái”...

A dolgoban csak az a különös, hogy még ezeknek az igénytelenebb könyveknek is „sorsuk” van: ránk nyitja az ajtót egy főiskolai oktató, matematikai köny-

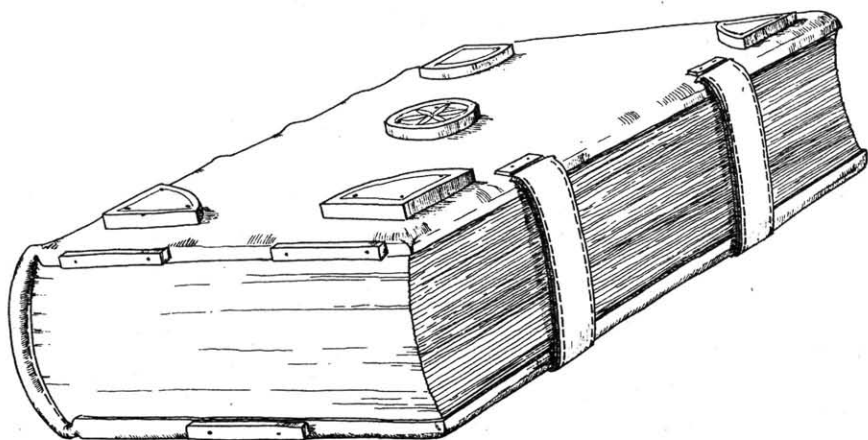
veket keresve, és megőrül 10-20 „elfekvőnek”; egy beszerzési gondokkal küzdő, városi közművelődési könyvtár lelkesen kijelöli listánkon a 70-es évek jónéhány „lefutott”, máshol kiselejtezett lektűrjét...

Mindent összevéve azt tapasztaljuk: 1994-ben a fölőspéldány központ 19 204 kiadványt vett fel „ingyenes” listáira, és ennek mintegy 75%-át, 15 453 kiadványt, a könyvtárak kérték és megkapták. „Áras” jegyzékeink megvásároltsági aránya talán még ennél is kedvezőbb: 5626 kiadványból 4114 kötetet megvásároltak.

Egy második pincerészben különösen becses állománytömeget őrzünk. Kérem, Tisztelt Olvasó, félszemplerrel figyelje most Coignard abbét! Felindultsága szemmel látható. Kérem, legyünk tapintatosak, és forduljunk el kicsit. Van abban ugyanis valami végtelenül megindító és személyes, ahogy ez a régi-régi könyvember a régi könyvek gúláihoz odalép, leemeli a legfelsőt, Juvenalis „Szatírái”-nak kopottas bőrbbe kötött, rézmetszetekkel gazdagon díszített 18. századi francia kiadását. Mintha kicsit könnyes lenne a szeme. Vagy csak én tévedek? Nem egészen jó itt a világítás...

Mint Ön is látja, ez itt a régi (17–18. századi) anyagunk egyik része. Feldolgozása („áras” jegyzékelése) megkülönböztetett gondosságot igényel.

Mint bármely jegyzékünk esetében, az előválogatás joga a nemzeti könyvtárat (gyarapítási osztály, ill. régi könyvek tára) illeti meg. A szétválogatás második fázisában külön soroljuk bizonyos meghatározó jelzések fellelhetősége alapján az 50-es években megszüntetett egyházi gyűjtemények könyvanyagát, és eredeti tulajdonosaiknak – természetesen ingyenesen – visszaszolgáltatjuk. A visszamaradt részt folyamatosan „áras” jegyzékekre visszük. Ezeknek a régi könyveknek az ára nyilvánvalóan nagyságrendileg magasabb, mint a modernké. Aligha hiszem, hogy azt az elegáns kis Juvenalist 1500 Ft-nál olcsóbbra árazná majd az antikvár becsüs!...

Kedves Olvasóm, ha nincs ellenére, azt javasolnám: tegyünk most egy rövid sétát ránkospalotai raktárunkban is. Mint látja, itt már folyóiratszámok (néhánykor teljes évfolyamok) is vannak. Úgy vélem, Ön szakmabéli. Így hát nem kell különösebben bizonygatnom, hogy ezeknek pontos jegyzékelése bizony sziszifuszi munka.

A könyvanyag összetétele hasonló a Hold utcaiéhoz. Az itt őrzött „régí könyvek” életkora azonban valamivel fiatalabb: 18–19. századi. A raktárkészlet itt mindösszesen kb. 130 000 könyvtári egység.

*

Illik most már szólnunk a fölőspéldány-állomány „forgásáról”, feltárási gondjairól, hasznosulási/értékesítési megoszlásáról is.

Korábbi évek tapasztalatával összevetve, a fölőspéldányok „beáramlási” mutatója erősen csökkent. A felajánlott anyagot mi magunk is szelektáljuk. Sem raktári helyünk, sem feldolgozási kapacitásunk, sem az érdeklői kör többé-kevésbé jól ismert igényének előzetes mérlegelése nem teszi, és nem is teheti lehetővé, hogy raktárkészletünk egyfajta mozdíthatatlan, megkövesedett könyvtémétővé váljék. Az osztály munkája csak akkor nevezhető optimálisnak, ha a raktárak megőrzik jelenlegi, mintegy 70–80%-os telítettségüket, ha a jegyzékre vitt kiadványoknak mintegy 65–75%-a már az első „kijánlási körben”, mintegy további 10%-uk egy második körben gazdára/felhasználóra talál. Olyan nemreális, elméleti hipotézis esetén is, melyben a fölőspéldányok külső gyűjtőhelyekről és az OSZK-ból történő beáramlása egy adott időpontban akár teljesen megszűnne, a jelenlegi állomány még 10 évre elegendő állományfejlesztési forrásanyagot jelenthetne az ország tudományos, oktatási, közművelődési könyvtárainak.

Munkánk jellegéből fakad raktárkészletünk folyamatos „forgásban levősége”. Aggályosabb könyvtárosok talán szemünkre vethetik, hogy az összállományról katalógusunk nincsen. A kapott, ill. kiadott kiadványok szigorú, tételes és naprakész bizonylatolása mellett ez fölőspélesnek is tűnik a modern könyvek és a periodikum esetében. (A nagyértékű „régí könyvek” tételes nyilvántartása természetesen megvan.) Ebből viszont az következik, hogy egy-egy meghatározott dokumentum meglétére előzetesen soha nem tudunk válaszolni (hacsak nem „emlékezetből”). Anyagunkat „szeletenként”, mondhatni egy-egy jegyzék reflektorfényében tudjuk feltárni és kijánláni.

Kiknek? Hogyan? Mennyi időnként?

A Fölőspéldány központ mintegy 150 hazai könyvtárnak és kutatóhelynek rendszeresen megküldi ingyenes és áras ajánló jegyzékeit. Az országos könyvtárakon kívül megkapják ezeket a nagyobb közművelődési könyvtárak, a felső-oktatási, a jelentékenyebb múzeumi, hatósági és hivatali gyűjtőhelyek, az egyházi könyvtárak, az akadémiai hálózat könyvtárai. Az OSZK nemzetközi csereszolgáltatán keresztül jelentős könyvküldeményeink voltak a határon túli tudományos műhelyek, felsőfokú intézmények részére is.

Áras jegyzékeink anyagát – a nemzeti könyvtár és minden más könyvtár igényeinek teljesítését követően – az antikvár hálózatban értékesítjük.

Ingyenes jegyzékeinkkel újabban megkeressük a különösen elszegényedett régiók egyes közművelődési könyvtárait is.

A beérkezett igényeket általában „érkezési sorrendben” szoktuk teljesíteni. Ebben azonban nem kívánunk túlságosan rigorózusak lenni. Így pl. egy győri vonatkozású kiadányt lehetőleg győri gyűjteménynek juttatunk. Az alakuló könyvtárak pedig – csakúgy, mint a különleges fontosságot bejelentő kérések – prioritást kapnak. Némely esetben megpróbálunk még „elé is menni” az igényeknek: egy-egy jegyzéken adott tételekre bizonyos könyvtárak figyelmét külön is felhívjuk.

Évente kb. 70-80 ajánló jegyzéket küldünk ki. Partnereinket kialakult keresleti szempontjaik szerint csoportosítjuk: az általános körbe minden partner könyvtár beletartozik (ingyenes jegyzékeinket így pl. mindannyian rendszeresen megkapják), a „régí könyveket” és bizonyos áras szakjegyzékeket csak az adott gyűjtőkörbe tartozók. Címlistánkat folyamatosan karbantartjuk. Évente általában 5-8 új jelentkezővel bővítjük, a hosszabb ideje még ingyenesekből sem kérést pedig töröljük.

Jegyzékeinknek kb. 2/3-a az ingyenes. Szolgáltatásaink iránt – mint ahogy azt fentebb már jeleztem – a kereslet igen jelentős. Ennek részben gazdasági, részben hiánypótló okai vannak. Könyvtárpolitikai szempontból az Országos Széchényi Könyvtár fölőspéldány központjának rendszeres szolgáltatásait a hazai és külföldi gyűjtőhelyek kivétel nélkül érdemlegesnek ítélik.

Árbevételünk egy részét igen magas postaköltségeink fedezésére fordítja a nemzeti könyvtár.

Jegyzék- ill. könyvküldeményeink 3-4 naponként postázásra kerülnek.

A kulturális funkció és a forgalmi hatékonyság növelésének „egybehangzása” miatt áras jegyzékeink visszamaradt anyagából – mintegy 1 év elteltével – Hold utcai és rákospalotai telephelyünkön 50%-os árengedménnyel értékesítünk. Az ingyenes jegyzékek hasonló „maradványát” készséggel átadjuk kisebb (óvodai, iskolai stb.) könyvtáraknak. Természetes azonban, hogy még mindezek után is képződik valamelyes „maradék”. Az árasakat ilyenkor áttesszük az ingyenes csoportba, ez utóbbiak „maradványát” pedig – alapos és egyenkénti mérlegelést követően – ipari hasznosításra ajánljuk fel. E körbe tartozhatnak pl. a töredékes, a csonka vagy a tartalmilag már valóban teljesen érdektelen kiadványok. Régi könyveket azonban még ez esetben sem selejtezzük!

Külső könyvtárak selejtjegyzékeinek szétküldését és a beérkezett igények koordinálását – előzetes bejelentés után – ugyancsak vállaljuk.

Az OSZK fölőspéldány központja ilyen formában, ilyen eszközökkel vesz részt a nemzeti könyvtár központi jelentőségének építésében, az országos könyvtári állományvagyon védelmében, egy-egy kiadványpéldány továbbélésének vagy „életre keltésének” műveletében. Lehetőségeink és eszközeink határai között Hans Christian Andersen meséjének esetlen „rút kiskacsájából” ezzel a mágiával próbálunk nap mint nap afféle „hattyút” csinálni.

Próbálkozásnak – lássa be, Kedves Olvasóm – ez sem utolsó!

Hoványi János